

УДК 614.84 (477) «1917»

Визвольні змагання на Сумщині в 1917 р.

В.В. РЕЗНИКОВ, М.І. ХАРЛАМОВ

Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, м. Харків, Україна,

E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Авторське резюме

Дана стаття присвячена огляду головних причин та рушійних сил формування українських збройних формацій для боротьби проти більшовицької навали в 1917 році на території Сумщини.

Дана робота є актуальною завдяки введенню в науковий обіг неопублікованих архівних документів, які переконливо свідчать про національний характер українського антибільшовицького руху.

Після прийняття 7 листопада 1917 року Українською Центральною Радою III Універсалу, яким було задекларовано створення та автономію УНР, селяни Сумщини підтримали Центральну Раду, вважаючи себе громадянами новоствореної держави/

Також позитивно до Української Центральної Ради поставилися і військові, що були розквартировані на території Сумщини.

Подібне ставлення до Центральної Ради було домінуючим серед усього українського населення Сумщини, про що свідчать архівні документи.

Взагалі, українізація позитивно впливала на військову дисципліну, адже тепер вояки знаходилися на власній землі і мали боронити рідну країну.

Більше того, із появою на карті нової геополітичної формації – УНР, виникає доконечна потреба у створенні власної армії.

Центральна Рада, яка складалася переважно із соціалістів, вважала недоцільним створення власної армії. Така політична короткозорість зіграла свою негативну роль під час війни проти більшовицьких військ уже наприкінці 1917 року.

Формування власних військових сил та збройних формувань відбувалося «знизу», тобто завдяки енергії та бажанням простого народу, який об'єднувався в загоны Вільного Козацтва, що спочатку виконували міліційні функції, а потім – у 1919 році – І пол. 20-х років стали основою повстанського руху. Також українська армія поповнилася українізованими частинами колишньої царської армії.

Створення українських добровільних загонів йшло по всій території Сумщини – на Глухівщині, Шостківщині, Роменщині, Лебединщині.

Можна відзначити, що 1917 рік став переломним для становлення Української держави, а більшовицька агресія 9 грудня 1917 року – каталізатором, завдяки якому почала формуватись українська самосвідомість селянського населення.

Ключові слова: повстанці, селянський рух, Сумщина, Українська революція, Вільне козацтво.

Liberation movement in Sumy region in 1917

V.V. REZNIKOV, M.I. KHARLAMOV

V. N. Karazin Kharkiv national university, Kharkiv, Ukraine, E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Abstract

This article provides an overview of the main causes and driving forces behind the formation of the Ukrainian military formations to fight against the Bolshevik invasion in 1917 in the Sumy region.

This work is relevant due to the introduction of the scientific use of unpublished archival documents that strongly suggest the national character of Ukrainian anti-Bolshevik movement.

After taking 7 November 1917 Ukrainian Central Rada Universal III who was declared the creation and autonomy UPR farmers Sumy, supported by the Central Council, considering themselves citizens of the newly formed state. Also positively to the Ukrainian Central Rada treated and military who were stationed in the Sumy region. This attitude to the Central Council was dominant among all Ukrainian population Sumy, evidence of archival documents. Generally, ukrainization positive effect on military discipline, because now the soldiers were on their own land and had to defend the homeland. Moreover, with the emergence of a new geopolitical map formation - UNR, there urgently need to create their own army.

Central Council, which consisted mostly of socialists considered it inappropriate to establish their own army. This political short-sightedness played a negative role in the war against Bolshevik forces in late 1917.

Forming their own armed forces and armed groups took place «below», because of the energy and the desire of ordinary people who united the ranks of the Free Cossacks, originally performed militias function, and then - in 1919 - 20s were the basis of the insurgency. Also enriched Ukrainian army of the former imperial army.

Create Ukrainian voluntary groups went across the Sumy region - in Gluhovschina, Shostkivschyna, Romenshchyna, Lebedynschyna.

It may be noted that 1917 was a turning point for the Ukrainian state and Bolshevik's aggression December 9, 1917 - the catalyst through which began forming self Ukrainian peasant population.

Keywords: the rebels, a peasant movement, the Sumy province, the Ukrainian Revolution, Free Cossacks.

Актуальність дослідження. Здобуття нашою державою незалежності знаменувало собою якісно новий етап в історичній науці, а саме – здатність та необхідність переосмислення цілого ряду гострих та дискусійних подій Української історії, що були табуовані або розглядалися у відверто негативному світлі в радянські часи.

Саме таким є питання Української революції 1917-1921 рр. та її рушійних сил, серед яких найбільш масовим було селянство.

Постановка проблеми. Оскільки на початку ХХ століття селянство складало переважну частину української нації – до 80-85 % [13, с. 53], виникає потреба в об'єктивному висвітленні його впливу на перебіг і результати Української революції. Також автор переслідує мету введення в науковий обіг нових архівних матеріалів, що об'єктивно проливають світло на причини та процес зародження антибільшовицького українського руху.

Метою дослідження є аналіз головних причин зародження руху опору більшовицькій загрозі наприкінці 1917 року на території нинішньої Сумщини, що входила до складу Харківської губернії.

Аналіз досліджень і публікацій. Серед вітчизняних пострадянських дослідників, які об'єктивно оцінювали роль та місце селянського руху в боротьбі проти встановлення комуністичного режиму на території Слобожанщини, можна назвати дослідження Я.В. Мотенка [10], П.М. Сакова [8].

Надзвичайно велике значення для вивчення повстанського руху конкретно Сумщини мають роботи колишнього директора Державного архіву Сумської області Г.М. Івануценка, що являють собою збірки неопублікованих архівних документів з даної проблематики [7; 11; 12].

Виклад основного матеріалу. Після прийняття 7 листопада 1917 року Українською Центральною Радою III Універсалу, яким було задекларовано створення та автономію УНР [2] селяни Сумщини, що склали близько 80% населення регіону підтримали Центральну Раду, вважаючи себе громадянами новоствореної держави: «Сумська Рада селянських депутатів... порішила: визнати Українську Центральну Раду своїм Временним правительством (До Українських Установчих Зборів). Обіцяєм їй всемирну свою піддержку»¹ [3].

Також позитивно до Української Центральної Ради поставилися і військові, що були розквартировані на території Сумщини:

«Мы, нижеподписавшиеся драгуны 10-го новгородского полка резерва 5-го запасного кавалерийского полка и уланы 10-го Одесского полка, прочитавъ приказъ по полку за № 331-мъ о переходе полка въ Киевский военный округъ постановили: единственной верхов-

ной властью признавать распоряженія Украинской Республиканской Рады, а потому все приказы по Киевскому военному округу через 5-й запасный кавалерийский полкъ считать обязательными и исполнять, какъ и до сихъ пор точно выполнялись нашей командой.

...будемъ исполнять чрезъ Ваше посредство только приказы 5-го запасного кавалерийского полка, получающіеся отъ Украинской республики.

Приказы московского военного округа считаемъ не действительными,

откуда бы они не исходили и через чье бы посредство не издавались. На территории украинской республики нетъ места распоряженіямъ московского безвластія. Силою оружія будемъ поддерживать только начинанія украинской демократической республики».

«...Отъ лица вверенныхъ намъ командъ, в числе двухсотъ драгунъ и уланъ, ставимъ Васъ, г. полковник, въ известность, что приказы по сумскому гарнізону, какъ явно незаконныя, носящія характер перепечатанныхъ приказовъ московского военного округа к нам не относятся; в. виду того, что 5-й кав. Зап. Полк перечисленъ в киевскій военный округъ (приказъ по полку за № 331) 24 ноября. Так какъ мы составляемъ часть 5-го запасного кавалерийского полка, общим постановленіемъ присоединившегося к Украинской республике, только распоряженія Украинской рады чрезъ полкъ являются для насъ закономъ.

Резолюція:

«Мы, солдаты украинці, на общемъ собраніи, постановили признавать только киевскую центральную украинскую раду, въ лице ея исполнительного органа-генерального секретаріата, и исполнять только ея приказы» [1, с. 4].

Подібне ставлення до Центральної Ради було домінуючим серед усього українського населення Сумщини, про що свідчать архівні документи. У відомостях про політичне життя в Ромнах за період з 1 по 8 грудня 1917 року зазначалося: «С изданием универсала об автономии Украины, в уезде образуются сельские спилки, которые всеми силами поддерживают Центральную Раду и генеральный Секретариат» [4 арк. 165], також, у «Сведениях о событиях политической жизни в гор. Ромнах и Роменском уезде с 1-го на 8-е января 1918 года» говорилося, що «В городе Ромнах и пригородных селах расквартирован 18-й пехотный запасной полк. Со времени украинизации этого полка не наблюдалось выпадов в сторону преступности...» [4 арк. 188].

Як бачимо українізація позитивно впливала на військову дисципліну, адже тепер вояки знаходилися на власній землі і мали боронити рідну країну. Більше того, із появою на карті нової геополітичної формації – УНР, виникає

доконечна потреба у створенні власної армії, особливо для північної Слобожанщини, розташованої безпосередньо біля кордонів Росії.

Слід зазначити, що Центральна Рада, яка складалася переважно із соціалістів, вважала недоцільним створення власної армії. Така політична короткозорість зіграла свою негативну роль під час війни проти більшовицьких військ вже наприкінці 1917 року.

Документально підтверджено, що рядові українці усвідомлювали всю небезпеку більшовицької пропаганди та наявності «п'ятої колони» і намагалися боротися із нею власними силами: «Ми, українці-козаки, не хочемо мати свободи тільки на папері, або півсвободи. По проголошенні I Універсалу (ми II Універсалу не визнаємо) ми приступаємо до заведення порядку на Україні. Задля цього всіх росіян і ренегатів, які гальмують українську роботу, скидаємо з постів силою, не рахуючись з російським урядом. Визнаючи Центральну Раду за свій найвищий уряд, ми поки що виганяємо зрадників з України без її відома. Коли все опануємо силою, тоді цілком підпорядковуємося Центральній Раді. Тоді вона порядкуватиме у Києві і на всій Україні, як у своїх людей, котрі мусять усім кермувати» [9, с. 80-81].

Варто наголосити, що формування власних військових сил та збройних формувань відбувалося «знизу», тобто завдяки енергії та бажанням простого народу, який об'єднувався в загони Вільного Козацтва, що спочатку виконували міліційні функції, а потім – в 1919 році – I пол. 20-х років стали основою повстанського руху [7, с. 8]. Також українська армія поповнилася українізованими частинами колишньої царської армії.

У Конотопі було сформовано Курінь Смерті ім. кошового Івана Сірка: «Кругом України вороги. Весь світ постав, аби знищити наш край, наш нарід. На наших границях ворожі нам війська: румуни, поляки, французи, англичане, а большевики пруться в саме серце України і хочуть знищити наш нарід. Вони хочуть не тільки розграбувати добро нашого народу, але хочуть вкрасти його душу. Це самий найстрашніший ворог нашого народу, бо він користується темнотою нашого народу... Всі хто дійсно хоче добра, волі і землі Українському народу записуйтеся в Курінь Смерті. Всі хто хоче знищити ворогів України – записуйтеся до Куріня Смерті. Одно з двох – чи здобудемо волю України чи з славою загинемо» [6].

Створення українських добровільних загонів йшло по всій території Сумщини – на Глухівщині, Шостківщині, Роменщині, Лебединщині. Цьому «сприяла» і підризна діяльність місцевої «п'ятої колони»: «Рух банди «більшовиків» по нашій волості сколихнув наших більшовиків, які було причаїлися. Вони підняли вуха і сміливіше стали діяти. Піймати їх важ-

ко, тому що населення хоча і знає їх і могло б показати на їх, але боїться помсти з їх боку. І тому вони тероризують околиці...» [7, арк. 25].

Ще 21 листопада 1917 р. більшовики зробили спробу повстання в Лебедині, яке було вчасно ліквідовано.

Для допомоги українській армії місцеві жителі Охтирки створили бойовий загін, що активно сприяв регулярним військам [11, с. 13].

Загалом, наведені вище дані свідчать, що більшовики займалися «промацуванням» настрів як рядових українців, так і керівників Центральної Ради. На превеликий жаль, соціалістичний уряд на чолі із М. Грушевським та В. Винниченком не відреагував на численні подразники з боку Росії, а саме: не організував повноцінної, функціональної, патріотично налаштованої армії із свідомими командувачами. Цей недолік у підготовці до незворотного зіткнення із більшовицькою Росією зіграв вирішального і фатального значення.

3 (16) грудня 1917 р. на підставі постанови Раднаркому РСФРР було складено «Маніфест до українського народу з ультимативними вимогами до Центральної Ради», в якому, хоч і визнавалася Українська Народна Республіка та її право відокремитися від Росії чи вступити в договір про федеративні відносини з Російською республікою, але Центральна Рада звинувачувалася у невизнанні радянської влади в Україні. «Маніфест» закінчувався погрозою – в разі неприйняття цих вимог протягом 48 годин - Раднарком вважатиме Центральну Раду в стані війни проти радянської влади в Росії і в Україні. Генеральний Секретаріат УНР відкинув вимоги більшовиків, а Київська Рада робітничих депутатів прийняла постанову з приводу ультиматуму, в якій зазначалося, що Рада Народних Комісарів хоче зробити замах на Українську республіку. Зрозумівши, що мирним шляхом захопити владу в Україні немає шансів, більшовики залишили з'їзд і переїхали до Харкова, де 11-12 (23-24) грудня 1917 р. зібрали I Всеукраїнський з'їзд Рад. Він проголосив Україну республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів, було обрано радянський уряд.

Отже, більшовики у своєму ультиматумі вимагали визнати радянську владу в Україні ще до її проголошення. Створення радянського ж уряду в Україні давало підставу твердити, що не Радянська Росія збирається воювати проти України, а Харківський уряд бореться з Київським [11, с. 10-11].

Висновки. Підбиваючи підсумки всьому вищезазначеному, можна констатувати, що 1917 рік став переломним для становлення Української держави, а більшовицька агресія 9 грудня 1917 року – каталізатором, завдяки якому почала формування українська самосвідомість

селянського населення. Таким чином, масове «показачення» місцевого сільського населення є відповіддю на загрозу з боку більшовицької Росії і являється спробою самоорганізації найініціативнішої частини хліборобського населення з метою захисту власних економічних,

політичних і національних інтересів. Цей процес в регіоні виник спонтанно, під впливом соціально-політичних перетворень, викликаних Лютневою революцією 1917 р. і особливо по-з'явився після ухвали III Універсалу та агресії більшовиків.

ПРИМІТКИ:

¹ При цитуванні документів збережено мову оригіналу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Сумський вісник. – 1 грудня 1917 р. – С. 4.
2. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Третій Універсал Центральної Ради. – Листівки. № 2672.
3. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. Р. – 45: Протокол засідання Сумської повітової Ради Селянських депутатів 10 листопада 1917 р. – оп. 1. – спр. 1, арк. 21, 23.
4. Державний архів Сумської області (ДАСО). Сведениях о событиях политической жизни в гор. Ромнах и Роменском уезде с 1-го на 8-е января 1918 года. – Ф. Р. 997, оп. 2, спр. 5, арк. 165, 188.
5. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. Р. 2362: Повідомлення про розбійні напади більшовиків на мирне населення в Лебединському повіті. – оп. 1. – спр. 23, арк. 25.
6. Державний архів Сумської області (ДАСО). – Ф. Р. – 2674: Відозва. – оп. 1. – спр. 1, арк. 28.
7. Іванущенко Г.М. Залізом і кров'ю. Історико-документальні нариси / Іванущенко Г.М. – Суми: Собор, 2001. – 192 с.
8. Ісаков П.М. Селянський повстанський антикомуністичний рух на Лівобережній Україні (березень 1919 – листопад 1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук, ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01. «Історія України» / П.М. Ісаков. – К., 2001. – 23 с.
9. Милуков П. История второй русской революции. – София, 1923. – Т. 1.
10. Мотенко Я.В. Селянський рух в Харківській губернії (1917-1921 рр.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01. «Історія України» / Я.В. Мотенко – Х., 2005. – 21 с.
11. Повстанський рух 20-х-30-х рр. XX ст. на Сумщині: Т.1. / [автор-упорядник Г.М. Іванущенко] – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2011. – 340 с.: іл.
12. Українське відродження 1917-1920рр. на Сумщині: Т.1. / [автор-упорядник Г.М. Іванущенко] – Суми: ФОП Наталуха А.С., 2010. – 280 с.: іл.
13. Хміль І., Куташев І. Наростання селянського екстремізму в Україні (березень-жовтень 1917р.) / І. Хміль, І. Куташев // Проблеми вивчення історії Української Революції 1917-1921рр. – 2002. – С. 53-77.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2013

REFERENCES:

1. Derjavnuy arhiv Sums'koyi oblasti (DASO) – Sums'kuy visnik. – 1 grudnya 1917. – P. 4.
2. Derjavnuy arhiv Sums'koyi oblasti (DASO) – III Universal Tsentralnoyi Rady. – Lystv'ivky. № 2672.
3. Derjavnuy arhiv Sums'koyi oblasti (DASO) – F. R. – 45: Protokol zasidannya Sums'koyi povitovoyi Rady Selyansk'kh deputativ 10 lystopada. – op. 1. – spr. 1, ark. 21, 23.
4. Derjavnuy arhiv Sums'koyi oblasti (DASO). Svedeniya o sobyitiyah politicheskoy jizni v gor. Romnah i Romenskom uезде s 1 po 8 yanvarya 1918. – F. R. 997, op. 2, spr. 5, ark. 165, 188.
5. Derjavnuy arhiv Sums'koyi oblasti (DASO) – F.R. 2362: Povidomlennya pro rozbiyni napady bilshovykiv na myrne naselennya v Lebedynskomu poviti. – op. 1. – spr. 23, ark. 25.
6. Derjavnuy arhiv Sums'koyi oblasti (DASO) – F.R. 2674: Vidozva. – op. 1. – spr. 1, ark. 28.
7. Ivanyschenko, G.M. Zalizom i krov'yu. Istoryko-documentalni narysy (Iron and blood. Historical and documentary sketches). Sumy, 2001. 192 p.
8. Isakov, P. M. Selyanskuy povstanskuy antykomunistychnuy ruh na Livoberegnyy Ukraini (berezen 1919 – lystopan 1921). (The peasant rebel anticommunists movement in Left Bank of Ukraine (March 1919 - November 1921): avtoref. dys... kand. ist. nauk: 07.00.01. Kyiv, 2001. 23 p.
9. Milyukov, P. Istoriya vtoroy russkoy revolyutsii (History of the Second Russian Revolution). Sofiya, 1923. T.1.
10. Motenko, Ya. V. Selyanskuy ruh v Harkivskiy gubernii (1917-1921) (Peasant insurgency in Kharkiv guberniya (1917-1921): avtoref. dys...kand. ist. nauk: 07.00.01. Harkiv, 2005. 21 p.
11. Povstanskuy ruh 20-30 rokov XX stolittya na Sumschyni: T.1(Insurgency 20's and 30's of the twentieth century in Sumy region). Sumy, 2011. 340 p.
12. Ukrayinske vidrodjennya 1917-1920 rokov na Sumschyni : T.1(Ukrainian revival in 1917 1920 in Sumy region). Sumy, 2010. – 280 p.
13. Hmil, I., Kutashev I. Narostannya selyanskogo ekstremizmu v Ukraini (berezen-jovten 1917r.) (Increase peasant extremism in Ukraine (March-October 1917). Problemy vyvchennya istoriyi Ukrayinskoyi Revolyutsiyi 1917-1921rokiv, 2002, pp. 53-77.

Резніков Владислав Валерійович – аспірант
Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна
Адреса: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 4
E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Харламов Михайло Іванович – кандидат історичних наук, доцент
Національний університет цивільного захисту України
Адреса: 61023, м. Харків, вул. Чернишевського, 94
E-mail: mike_kharlamov@mail.ru

Reznikov Vladislav Veleriyovych – postgraduate
V. N. Karazin Kharkiv national university
Address: 4, Svobody Sq., Kharkiv, 61022
E-mail: lavoviygolem@yandex.ru

Kharlamov Mykhail Ivanovych – student
National university of civil protection of Ukraine
Address: 94, Chernyshevska Str., Kharkiv, 61023
E-mail: mike_kharlamov@mail.ru